

Coping Strategies Against Information Disorder

Richtlijnen voor eerstelijners

Co-funded by
the European Union

Gefinancierd door de Europese Unie. De hier geuite ideeën en meningen komen echter uitsluitend voor rekening van de auteur(s) en geven niet noodzakelijkerwijs die van de Europese Unie of het Europese Uitvoerende Agentschap onderwijs en cultuur (EACEA) weer. Noch de Europese Unie, noch het EACEA kan ervoor aansprakelijk worden gesteld.

Auteurs:

*Eliane Smits van Waesberghe & Tim Paulusse – Verwey-Jonker Instituut
(Hoofdredacteurs)*

Leen D'Haenens & Joyce Vissenberg – KU Leuven

Tzvetalina Genova – International Management Institute

Wolfgang Eisenreich – Wissenschaftsinitiative Niederösterreich

Sonja Bercko Eisenreich – Integra Institute

Alenka Valjašková – QUALED

Pantelis Balaouras – Connexions

Verklaring inzake auteursrecht:

Dit werk valt onder een Creative Commons Naamsvermelding-NietCommercieel-GelijkDelen 4.0 Internationaal licentie.

Je bent vrij om te:

- delen — kopieer en verspreid het materiaal in elk medium of formaat
- aanpassen — remix, transformeer, en bouw voort op het materiaal

Onder de volgende voorwaarden:

- Naamsvermelding — U moet de juiste vermelding geven, een link naar de licentie opgeven en aangeven of er wijzigingen zijn aangebracht. U mag dit op elke redelijke manier doen, maar niet op een manier die suggereert dat de licentiegever u of uw gebruik onderschrijft.
- Niet commercieel — Je mag het materiaal niet gebruiken voor commerciële doeleinden.
- Gelijk delen — Als je het materiaal remixt, transformeert of erop voortbouwt, moet je je bijdragen verspreiden onder dezelfde licentie als het origineel.

Hoofdstuk 2

Handelingen & Vaardigheden

Doelgroep

Deze richtlijnen zijn gericht op zogenaamde “eerstelijners” (in het Engels: first-liners). “Eerstelijners” is een overkoepelende term voor alle mensen die in direct contact staan met mensen die kwetsbaar zijn voor informatiestoornissen, gericht op groepen in het beroepsonderwijs. Voorbeelden van mensen die onder de overkoepelende term vallen zijn: opvoeders, leraren, trainers, jeugdadviseurs, maatschappelijk werkers en jeugdwerkers. Dit is echter een onvolledige lijst. De reikwijdte van dit project omvat ook andere mensen die werkzaam zijn in de onderwijs-, sociale of gezondheidszorgsector.

2.1 Inleiding tot dit hoofdstuk	5
De relatie tussen desinformatie en radicalisering	5
2.2 Signaleren van en reageren op radicalisering	7
Vraag 1: welke basiskennis over radicalisering moet je als professional hebben?.....	7
Contextafhankelijkheid	7
Hoe om te gaan met contextafhankelijkheid.....	8
Vraag 2: Hoe kunnen professionals signalen van mogelijke radicalisering bij jongeren herkennen en interpreteren? Wat zijn handelingsperspectieven bij (het voorkomen van) radicalisering?.....	9
Rode vlag signalen	9
Verworven kennis en mentaliteit	10
Vraag 3: Wanneer, hoe, met wie en onder welke voorwaarden moet je signalen van mogelijke radicalisering bij jongeren delen/melden?	11
Procedure voor het identificeren van radicalisering	11
Affectieve professionaliteit	11
Vooroordelen voorkomen.....	13
Zoek naar onderliggende problemen.....	14
Vraag 4: Hoe kun je preventief interveniëren bij radicalisering door in te zetten op beschermende factoren?.....	15
Veerkracht	15
Individuele veerkracht	18
Veerkracht binnen gemeenschappen.....	18
Maatschappelijke veerkracht.....	18
Effectieve elementen in beschermingsprogramma's.....	19
2.3 Identificator voor digitale vaardigheden.....	21
2.4 Hoe herken je foutieve informatie?.....	22
Hulpmiddelen voor fact-checking	22
Fact-checking websites.....	22
Browser extensies.....	23

Omgekeerd afbeeldingen zoeken	23
Hulpmiddelen voor verificatie van sociale media.....	24
Hoe ben je mediawijs?.....	25
Tips om foutieve informatie beter te herkennen.....	26
Kerncompetenties van mediageletterdheid	27
Educatieve hulpmiddelen	29
2.5 Veranderingsagenten.....	30
Een focus op EurOMo, de Euromedia Ownership Monitor.....	31
2.6 Verwijzingen	35

2.1 Inleiding tot dit hoofdstuk

Om desinformatie bespreekbaar te maken met jongeren is het belangrijk dat eerstelijners zich bewust zijn van bepaalde gespreksvaardigheden en deze gebruiken. Het waarnemen van signalen van geloof in misinformatie en desinformatie is echter complexer dan het lijkt. Het geloof in desinformatie zelf is niet waarneembaar, behalve wanneer het uitgesproken is. Daarom kan het als moeilijk worden beschouwd om te herkennen wanneer iemand in desinformatie gelooft, en wanneer het wordt herkend, hoe er gepast op te reageren. Het geloof in desinformatie is echter nauw verbonden met het proces van radicalisering. Er bestaat literatuur die geschikte manieren in kaart brengt om vroege tekenen van radicalisering bij jongeren te observeren en erop te reageren. In dit hoofdstuk worden tips en vaardigheden gegeven om deze signalen te herkennen en er effectief mee om te gaan. Ten eerste moeten eerstelijners in staat worden gesteld om radicalisering door mis- en desinformatie onder jongeren te herkennen. Daarna moet dit onderwerp op een onbevengende manier in een gesprek ter sprake worden gebracht om de jongeren effectief te helpen. De eerstelijners zullen kritisch moeten nadenken over de informatie die ze in deze gesprekken verzamelen om in te schatten hoe en waarom de jongere gelooft wat hij gelooft. Informatie over deze gespreksvaardigheden, vaardigheden voor het kritisch evalueren van informatie en tips voor het herkennen van geloof in onjuiste informatie in de context van radicalisering worden in dit hoofdstuk besproken. Maar eerst wordt de relatie tussen het geloof in desinformatie en radicalisering nader toegelicht.

De relatie tussen desinformatie en radicalisering

Zoals uitgelegd in *hoofdstuk 1: 'nepnieuws' begrijpen*, maakt desinformatie gebruik van cognitieve vertekeningen en psychologische kwetsbaarheden, zoals het bevestigingsbias en het illusoire of denkbeeldige waarheidseffect, om de perceptie van de werkelijkheid van individuen te manipuleren. De herhaling van mis- en desinformatie verhoogt de waargenomen geloofwaardigheid, waardoor mensen ontvankelijker worden voor radicale ideologieën die aansluiten bij deze foutieve verhalen. De resulterende echokamers op sociale mediaplatforms verankeren deze vertekeningen nog meer, waardoor de neiging tot radicalisering toeneemt.

Desinformatiecampagnes maken vaak gebruik van bestaande maatschappelijke verdeeldheid, waardoor spanningen langs ideologische, politieke of religieuze lijnen toenemen. Omdat desinformatie reeds bestaande overtuigingen versterkt, voedt het een gevoel van "wij tegen zij", waardoor een omgeving wordt gecreëerd die bevorderlijk is voor radicalisering. Opruiende inhoud die bepaalde groepen demoniseert, kan ertoe leiden dat mensen geweld of extremistische acties gaan zien als gerechtvaardigde middelen om waargenomen bedreigingen het hoofd te bieden.

De verspreiding van desinformatie tast het vertrouwen in gevestigde instellingen aan, waaronder de reguliere media, overheidsinstanties en academische instellingen. Omdat mensen het vertrouwen verliezen in het vermogen van deze instellingen om accurate

informatie te verstrekken, kunnen ze zich wenden tot alternatieve, vaak radicale bronnen voor begeleiding en bevestiging. Deze verschuiving stelt hen verder bloot aan extremistische verhalen die aansluiten bij hun ontgoocheling.

Kortom, desinformatie wordt gecreëerd en verspreid met een bepaald, vaak radicaal, narratief in gedachten. Het verspreiden van deze desinformatie zorgt ervoor dat meer mensen ermee in aanraking komen, waardoor meer mensen dit verhaal gaan geloven. Dit is een cruciale stap in het proces van radicalisering.

Dit proces van radicalisering, wat aangewakkerd wordt door geloof in desinformatie, is waarneembaar. In de volgende subhoofdstukken wordt informatie gegeven over hoe je dit proces kunt herkennen en er proactief op kunt reageren.

2.2 Signaleren van en reageren op radicalisering

Voor eerstelijners om radicalisering correct te herkennen, te interpreteren en er naar te handelen, is er behoefte aan begeleiding om dit te doen. Enkele professionals op het gebied van jeugdwerk hebben een aantal basisvragen ontwikkeld die als leidraad hebben gediend bij het opstellen van een aantal aanbevelingen om zo effectief mogelijk om te gaan met radicalisering onder jongeren. Deze vragen zijn:

1. Welke basiskennis over radicalisering moet je als professional hebben?
2. Hoe kunnen professionals signalen van mogelijke radicalisering bij jongeren herkennen en interpreteren? Wat zijn handelingsperspectieven bij (het voorkomen van) radicalisering?
3. Wanneer, hoe, met wie en onder welke voorwaarden moet je signalen van mogelijke radicalisering bij jongeren delen/melden?
4. Hoe kun je preventief interveniëren bij radicalisering door in te zetten op beschermende factoren?

In de volgende paragrafen zullen de antwoorden op deze vragen worden gegeven, evenals enkele aanbevelingen over wat belangrijk is om in gedachten te houden bij het identificeren, interpreteren en aanpakken van radicalisering onder jongeren.

Vraag 1: welke basiskennis over radicalisering moet je als professional hebben?

Contextafhankelijkheid

Radicalisering als maatschappelijk vraagstuk kenmerkt zich door wisselende complexiteit en een ongestructureerd karakter. De verschijningsvorm van radicalisering (zoals onderliggende ideologie en verschijningsvormen) verandert met de tijd en omstandigheden (context). Er is sprake van voortdurende verandering, onzekerheid, verschillende en conflicterende perspectieven en de belangen van verschillende belanghebbenden. Bovendien is het vaak moeilijk te bepalen wanneer er voldoende informatie beschikbaar is en wanneer professionele interventie gereed is. Radicalisering als fenomeen wordt daarom ook wel een "wicked problem" genoemd, dat een dynamische aanpak vereist. Het is een dynamisch fenomeen dat vraagt om een dynamisch perspectief op de aanpak ervan. Professionals moeten leren omgaan met deze veranderingen en onzekerheden. Hoewel het dynamische karakter van radicalisering verschillende uitdagingen met zich meebrengt voor jeugdprofessionals, zijn er manieren om houvast te vinden. De richtlijn gaat ervan uit dat het werken met radicalisering gebaat is bij een "contextgerichte benadering". Dit betekent dat professionals rekening houden met de (veranderende) omstandigheden en leefwereld van jongeren en zich richten op het versterken van hun sociale en maatschappelijke weerbaarheid om radicalisering te voorkomen. Dit vereist een professionele houding waarbij professionals voortdurend evalueren welke acties proportioneel en effectief zijn. Drie

manieren van werken sluiten aan bij het ongestructureerde (en dus onvoorspelbare) karakter van radicalisering. Idealiter vinden deze drie manieren van werken tegelijkertijd plaats:

- Nieuwe dingen, aanpakken en interventies uitproberen (experimenteren en innoveren).
- Het werk rond radicalisering regelmatig evalueren en bespreken, bijvoorbeeld door onderzoek, maar ook door (methodische) reflectie en supervisie (evalueren en reflecteren).
- Professionals inzetten die door hun specifieke motivatie, betrokkenheid en vaardigheden het verschil maken voor jongeren en gezinnen (excellerende en excellente professionals).

Hoe om te gaan met contextafhankelijkheid

In elk ontwikkelingsproces bestaan altijd onzekerheden. Binnen de contextgerichte aanpak van het werken aan radicalisering wordt scenariodenken toegepast. Dit is een methode waarmee je, naast de feitelijke informatie die beschikbaar is over een jongere, een voorstelling kunt maken van wat er mogelijk in de (nabije) toekomst zou kunnen gebeuren. Het helpt om de mogelijke gevolgen of impact te begrijpen die het kan hebben en voor wie. Scenariodenken kan je helpen om actie te ondernemen in onzekere situaties of wanneer informatie ontbreekt. Je kunt scenariodenken op verschillende momenten en in verschillende situaties toepassen, zowel in on-site (crisis)situaties als wanneer je meer tijd hebt om na te denken. Uiteindelijk draait scenariodenken om het vermogen om vragen te stellen over de omstandigheden (context) en wat het betekent voor de jongere (impact). Er moet ook aandacht zijn voor structureel leren en samenwerken. Het is ook heel belangrijk dat eerstelijners rekening houden met de individuele omstandigheden van de jongere. Ze moeten voorzichtig zijn met het gebruik van het label 'radicalisering'. Aan deze term kleeft namelijk een stigma. Radicalisering is een fenomeen dat heftige beelden en angsten oproept. Het labelen van een gedrag of fenomeen als 'radicalisering' kan grote (negatieve) gevolgen hebben voor alle betrokken partijen: de jongere zelf, zijn omgeving en de relatie tussen de jongere en jeugdprofessionals. Bovendien brengt radicalisering als proces een hoge mate van onvoorspelbaarheid met zich mee, waardoor een etiket altijd tekortschiet. Zo kunnen jongeren na een fase van radicalisering ook een proces van 'deradicalisering' doormaken. Daarnaast staan veel jongeren met sterke idealen al vijandig tegenover de manier waarop zij benaderd en gelabeld worden. Daarom is de kans groot dat labelling de situatie verergert en ervoor zorgt dat jongeren zich terugtrekken uit contact en hulpverlening. In dergelijke gevallen bereiken we het tegenovergestelde van wat deze richtlijn beoogt te bereiken, namelijk een jongere bekijken, bekrachtigen en begeleiden binnen de context van zijn of haar eigen ontwikkeling, terwijl ook zorgen over gedrag of omstandigheden worden aangepakt.

Vanwege de steeds veranderende context van radicalisering moet de focus liggen op preventie in plaats van op de radicale ideeën zelf. Je moet je ervan bewust zijn dat radicale ideeën onderdeel kunnen zijn van de adolescentiefase en op zichzelf geen reden tot zorg

kunnen zijn, maar eerder passen in een gezonde ontwikkeling en de zoektocht naar identiteit. Jongeren kunnen echter verstrikt raken in radicale opvattingen die een gevaar vormen voor hun eigen ontwikkeling of voor hun omgeving.

Eerstelijners moeten bij het beoordelen van een casus en het ontwikkelen van een aanpak ook rekening houden met de beschikbare kennis over risico's, aanleidingen en beschermende factoren voor radicalisering. Richt zich primair op het vergroten van weerbaarheid door het versterken van beschermende factoren tegen radicalisering. Risicofactoren voor radicalisering zijn factoren (gedragingen, omstandigheden, kenmerken) die de kans op het ontstaan en ontwikkelen van radicalisering bij jongeren kunnen vergroten. Daarnaast kunnen specifieke gebeurtenissen, vaak in combinatie, een proces van radicalisering in gang zetten, versnellen (of vertragen) of zelfs omkeren. Dit staan bekend als triggerfactoren. Beschermende factoren dragen bij aan de positieve ontwikkeling van kinderen en jongeren en kunnen van grote waarde zijn, zowel in vroege preventieve fasen als in fasen waarin geweldloze radicalisering al aan de orde is. Het versterken van beschermende factoren richt zich niet op tekortkomingen, maar investeert in de capaciteiten van de jongere en zijn omgeving. Onderzoek toont aan dat het versterken van positieve factoren gemakkelijker is dan het verzachten van negatieve omstandigheden. Inzicht in risico-, trigger- en beschermende factoren biedt richtlijnen voor een preventieve aanpak van radicalisering.

Daarnaast moeten eerstelijners begrijpen welke rol informatieverstoring en communicatiekanalen, zowel online als offline, spelen in het radicaliseringsproces. De rol van deze concepten is terug te vinden in de andere delen van deze richtlijnen.

Vraag 2: Hoe kunnen professionals signalen van mogelijke radicalisering bij jongeren herkennen en interpreteren? Wat zijn handelingsperspectieven bij (het voorkomen van) radicalisering?

Rode vlag signalen

Eerstelijners moeten gevoeligheid ontwikkelen voor 'rode vlag-signalen' en een gestructureerd instrument gebruiken. Het is niet noodzakelijk voor professionals om gespecialiseerde achtergrondkennis te hebben van (voortdurend veranderende) uitingen van radicalisering. Wel is het belangrijk dat professionals een goed ontwikkelde antenne hebben voor 'rode vlag-signalen' en individuen tijdig kunnen doorverwijzen naar passende hulp en weten hoe ze specialistische expertise kunnen inroepen. Er bestaan geen checklists die precies kunnen bepalen of iemand radicaliseert. De werkelijkheid is complexer. Het gaat om het afwegen van signalen en het vinden van een manier om dit samen met experts te doen. Streef naar een compleet beeld van de situatie. Maak gebruik van een gestructureerd

instrument, bijvoorbeeld het Nederlandse *niet-pluis instrument* van Stichting School & Veiligheid (2020). Enkele voorbeelden van rode vlag signalen zijn:

- Een toenemend gevoel bij een bepaalde (politieke, religieuze, etnische) groep te horen, of juist het gevoel nergens bij te horen.
- Het verbreken van oude vriendschappen ten gunste van nieuwe vrienden en sociale contacten uit een radicale groep.
- Bepaalde uitspraken en specifiek taalgebruik die de nadruk leggen op wij-tegen-zij scheidingen gerelateerd aan afkomst en religie, en/of geweld.
- Veranderingen in stemming, zichzelf afzonderen of alternatieve manieren zoeken om contact te maken met jezelf, de sociale omgeving of familie.
- Merkbare veranderingen in schoolprestaties of absenteïsme.
- Betrokkenheid bij andere vrijetijdsactiviteiten.
- Deelnemen aan demonstraties.
- Een afwijzende houding ten opzichte van de maatschappij en de autoriteiten.
- Afstand nemen van de rechtsstaat, minachting voor het systeem of het openlijk afwijzen van het gezag van de staat.
- Veranderingen in kleding en uiterlijk, zoals een ander kapsel (haren laten groeien of juist afscheren) of tatoeages die een bepaalde groep symboliseren.
- Recente blootstelling aan een of meer uitlokkende factoren.

Verworven kennis en mentaliteit

Eerstelijners moeten ook kennis verwerven en gebruik maken van hulpmiddelen en training die professionals helpen om tot een professioneel oordeel te komen en na te denken over een zaak. Vaardigheden die nuttig zijn bij het herkennen van tekenen van radicalisering zijn bijvoorbeeld:

- Gedrag en uitspraken van jongeren zo objectief mogelijk kunnen beschrijven, zonder persoonlijke aannames.
- Veiligheidsrisico's effectief kunnen inschatten door onderscheid te maken tussen zorgwekkende signalen en de normale ontwikkeling van jongeren in hun zoektocht naar identiteit en groei.
- Het hanteren van een breed perspectief door zowel risicofactoren als beschermende factoren in overweging te nemen.
- De leefwereld van de jongere integraal bekijken door informatie te verzamelen over de verschillende levensdomeinen van de jongere.
- Bewustwording van de eigen normen en waarden die het oordeel beïnvloeden.
- Bespreken van en reflecteren op de casus door samen met collega's kritisch te kijken naar het eigen oordeel.

Vraag 3: Wanneer, hoe, met wie en onder welke voorwaarden moet je signalen van mogelijke radicalisering bij jongeren delen/melden?

Procedure voor het identificeren van radicalisering

Eerstelijners dienen kennis te nemen van en gebruik te maken van de 'procedure voor het in kaart brengen, interpreteren en delen van mogelijke signalen van radicalisering'. Het is belangrijk om mogelijke signalen van radicalisering met betrekking tot een jongere niet voor zichzelf te houden. Eerstelijners moeten advies inwinnen over het interpreteren van de signalen, mogelijke volgende stappen en mogelijke veiligheidsrisico's die kunnen voortvloeien uit het aangaan van een gesprek met de jongere. Gebruik de onderstaande procedure voor het in kaart brengen, interpreteren en delen/rapporteren van signalen van mogelijke radicalisering.

- **Stap 1:** Breng de signalen van mogelijke radicalisering in kaart. Probeer zo objectief mogelijk te zijn en geef duidelijk aan wanneer er sprake is van een subjectieve interpretatie. Vergeet niet om ook signalen te beschrijven die de mogelijke radicalisering betwisten.
- **Stap 2:** Maak de veiligheidsrisico's tastbaar. Kan dit gedrag een bedreiging vormen voor de persoon zelf? Voor iemand anders?
- **Stap 3:** Vraag advies op basis van de beschreven signalen en kom zo mogelijk tot een interpretatie. In deze stap moet ook gekeken worden naar mogelijke manieren om deze signalen op te volgen.
- **Stap 4:** Bespreek de signalen met de jongere en/of zijn ouders. Het doel van het gesprek moet goed beschreven worden. Laat het geen monoloog worden maar vraag om een reactie. Kijk eventueel naar mogelijkheden om perspectief te krijgen of bijvoorbeeld naar hun wensen voor ondersteuning.
- **Stap 5:** Beoordeel (opnieuw) de risico's. Na stap één tot en met vier kan het nodig zijn om de eerste inschatting van de risico's aan te passen. Gebruik de informatie uit de vorige stappen om de uiteindelijke risico-inschatting te maken.
- **Stap 6:** Beslis, op basis van de concrete beschrijving van de veiligheidsrisico's en de inschatting van de ernst ervan, of de signalen van mogelijke radicalisering extern gedeeld moeten worden.
- Als externe informatiedeling noodzakelijk is vanwege ernstige veiligheidsrisico's, beslis dan welke informatie gedeeld moet worden en aan wie.

Affectieve professionaliteit

Eerstelijners moeten de houding en vaardigheden van 'affectieve professionaliteit' beoefenen. Dit betekent dat je als professional niet primair werkt op basis van autoriteit en cognitief handelen, maar eerder op basis van verbinding maken en empathie/betrokkenheid tonen in wat de jongere bezighoudt. Liefde voor jongeren, je in hen inleven, hen echt leren

kennen, interesse in hen tonen en aandacht hebben voor hun positieve kanten zijn cruciaal. Werk samen met andere professionals om ervoor te zorgen dat een jongere zo goed mogelijk wordt omringd, creëer een sociaal steunsysteem dat ruimte biedt om fouten te maken. Onvoldoende bekendheid met een jongere vergroot de kans op tunnelvisie bij het interpreteren van signalen van radicalisering. Verbinding maken is ongelooflijk cruciaal. Verbinding is ook correctie.

Een hulpmiddel bij de vaardigheid affectieve professionaliteit, die belangrijk is om radicalisering en desinformatie bespreekbaar te maken, is zelfonthulling. Een belangrijke dimensie van affectief werk is dat je je als jongerenwerker als mens aan de jongere presenteert. Afhankelijk van de situatie helpt het daarbij om iets te delen over je eigen overtuigingen, waarden, idealen, teleurstellingen, frustraties en boosheid. Het delen van je ervaringen, gevoelens en gedachten wordt "zelfonthulling" genoemd. Je onthult iets over jezelf dat voorheen verborgen was. Zelfonthulling is een concept dat in 1973 werd geïntroduceerd door Altman en Taylor als resultaat van onderzoek naar interpersoonlijke relaties. Volgens dit concept bevordert de geleidelijke onthulling van gevoelens en persoonlijke ervaringen zowel het gevoel van vertrouwen als de kennis die je van iemand anders hebt. Zodra je dit doet tijdens je werk als jeugdwerker spreken we van professionele zelfonthulling. Dit gebeurt verbaal, non-verbaal en contextueel. Dus bijvoorbeeld door letterlijk iets te zeggen, door gezichtsuitdrukkingen, lichaamshouding en zelfs door het merk en de kleur van de kleding die je draagt. De jeugdzorgwerker kan zelfonthulling initiëren, maar de zorgontvanger kan dit ook uitlokken door persoonlijke vragen te stellen.

Onderzoekers Schnellbacher en Leijssen onderscheiden vier soorten zelfonthulling in de context van zorgverlening:

- Zelfonthullingen over ervaringen of feiten in het leven van de therapeut buiten de therapiesessie of over persoonlijke opvattingen of waarden.
- Helderheid verschaffen over het denkproces van de therapeut, de motieven en beweegredenen voor zijn handelen, de affectieve toestand van de therapeut.
- Het onthullen van gevoelens, gedachten of beelden die worden opgeroepen door het verhaal van de cliënt.
- Onthullen van ervaringen van de patiënt in de therapeutische relatie en met de cliënt in de interactie.

Als algemene regel geldt dat zelfonthulling gunstig is. In 80% van de onderzoeken zijn de effecten van zelfonthulling gunstig, in 20% ongunstig. Het effect is het grootst op de factor "waargenomen warmte", bovendien vindt men de verzorger aardiger. Matige zelfonthulling door de verzorger lokt zelfonthulling uit bij de cliënt. Dit moet echter per context worden bekeken. Daarbij gelden de volgende algemene richtlijnen:

- Doe zelfonthulling onregelmatig. De kracht van zelfonthulling komt juist omdat het geen gewoonte is.
- Doe het doordacht en weloverwogen. Probeer erachter te komen wat de cliënt eigenlijk vraagt voordat je antwoord geeft op een vraag die zelfonthulling vereist. Je

kunt dan beter de onderliggende behoefte van de cliënt bespreken. Redenen van de patiënt kunnen zijn:

- Het is geen vraag maar een standpunt,
 - Het testen van de therapeut,
 - Het zoeken naar iets, bijvoorbeeld geruststelling.
- Kies de woorden zorgvuldig: hoe empathisch of emotioneel geladen het verhaal is en ook de mate van intimiteit moet overeenkomen met de behoefte van de patiënt. Al te persoonlijke zelfonthulling is relatief ongunstig, maar een zekere mate van intimiteit is nodig.
 - Wees responsief voor, tijdens en na zelfonthulling. Zorg er dus voor dat je feedback krijgt, door vragen te stellen of te observeren, over hoe de cliënt het opneemt, zodat je verder kunt afstemmen.

Sonneveld, een andere onderzoeker, merkt in de context van jongerenwerk op dat open zijn over de eigen ervaringen niet altijd gemakkelijk is en gepaard kan gaan met onzekerheid en twijfel. Zelfonthulling moet zorgvuldig gebeuren, omdat we uit de literatuur weten dat jezelf kwetsbaar opstellen ook risico's en valkuilen met zich meebrengt. Dit geldt zeker ook voor het onderwerp radicalisering. Sinds kort is er ook literatuur beschikbaar die inzicht geeft in hoe zelfonthulling methodisch en deskundig kan worden ingezet binnen maatschappelijk werk en hulpverlening, wat daarin de kansen, valkuilen en risico's zijn.

Vooroordelen voorkomen

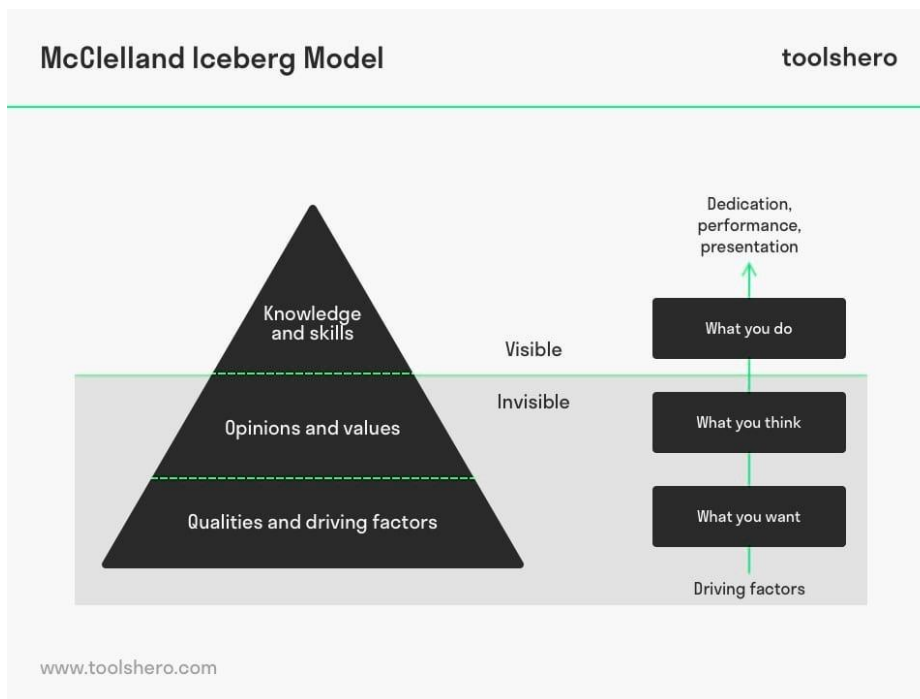
Eerstelijners moeten reflecteren op hun eigen handelen en vooringenomenheid vermijden in gesprekken met jongeren. Een belangrijke vraag in dit verband is hoe professionals onderscheid kunnen maken tussen objectieve (op richtlijnen gebaseerde) en subjectieve (contextgerelateerde) oordelen. Dit is niet eenvoudig omdat professionals ook deel uitmaken van een samenleving waarin impliciete ideeën bestaan over verschillende groepen. Socialisatie in dit opzicht kan van invloed zijn op het eigen denken en bepaalde vooroordelen, waardoor het objectieve oordeel mogelijk vertroebeld wordt. Het is echter cruciaal om als professional de juiste houding aan te nemen, die uitnodigt tot het aangaan van gesprekken, vooral met jongeren (maar ook met ouders). De eigen normen van de eerstelijner ten aanzien van radicalisering dienen regelmatig onderwerp van gesprek te zijn, zowel binnen het team als binnen de organisatie. Reflectie en bewustwording van het eigen handelen zijn essentieel, met name als het gaat om bestaande stereotypen en vooroordelen in de samenleving ten aanzien van bepaalde groepen. Dit helpt persoonlijke vooroordelen te voorkomen, waardoor professionals onderscheid kunnen maken tussen objectieve (richtlijnen) en subjectieve (contextgerelateerde) oordelen. Studies tonen aan dat er vier kernelementen zijn die fundamenteel zijn voor een effectieve dialoog:

- Begeleiding bieden om radicale boodschappen te verkennen.
- Afwijzing van agressie.
- De dialoog moet egalitair zijn.

- Relaties moeten gebaseerd zijn op vertrouwen, zodat adolescenten en jongvolwassenen zich op hun gemak voelen bij het uiten van hun twijfels.

Zoek naar onderliggende problemen

Eerstelijners moeten zich richten op het herkennen en aanpakken van onderliggende problemen bij jongeren en dit meenemen in hun professionele oordeel bij het omgaan met radicalisering. Psychische en andere problemen kunnen ten grondslag liggen aan of bijdragen aan de radicalisering van jongeren. Informeer bij de jongere naar deze problematiek en neem deze mee in je professionele oordeelsvorming over radicalisering. Door onderliggende problematiek aan te pakken, pak je ook radicalisering aan. Gebruik bijvoorbeeld het ijsbergmodel van McClelland (1985) bij vermoedens van radicalisering of pas andere in de richtlijn beschreven methodieken toe om onderliggende problematiek met betrekking tot radicalisering in kaart te brengen.

Bron: Mulder, 2015.

Zichtbaar gedrag

Provocerend gedrag
Dreigende uitspraken
(steun voor) geweld
Verwijzen naar ideologie

Onzichtbare drijfveren

Gebrek aan welzijn
Problematisch mediagebruik
Ervaringen van uitsluiting
Conflicten thuis; inadequate opvoeding

Lidmaatschap van een groep

Psychologische en psychiatrische problemen
Licht verstandelijke beperking
Traumatische gebeurtenissen in persoonlijk leven en sociale omgeving

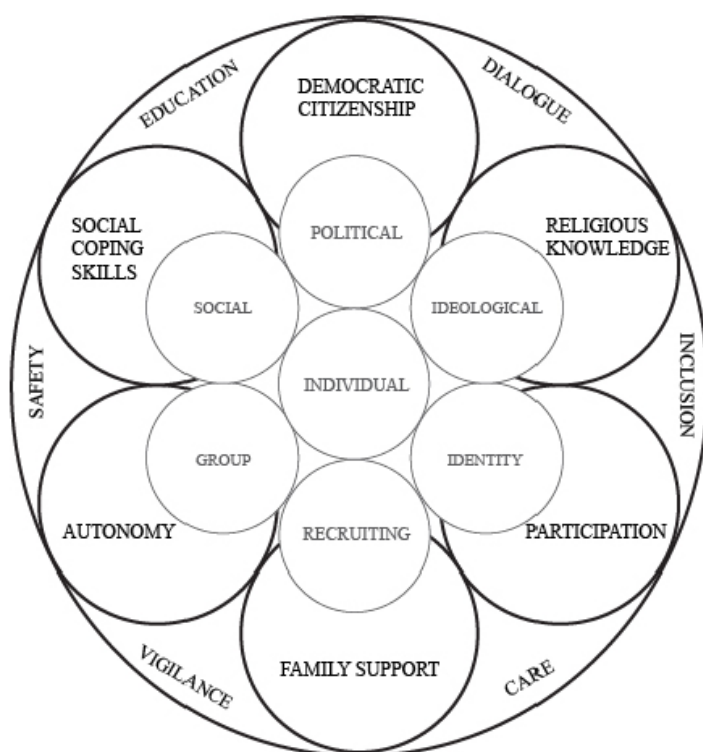
Vraag 4: Hoe kun je preventief interveniëren bij radicalisering door in te zetten op beschermende factoren?

Veerkracht

Om eerstelijners te laten handelen om radicalisering te voorkomen, zouden zij zich moeten richten op beschermende factoren, bijvoorbeeld weerbaarheid of 'veerkracht'. Volgens een review van alle literatuur over radicalisering door o.a. Campel, gepubliceerd in 2018, richten wetenschappelijke studies naar factoren gerelateerd aan radicalisering zich voornamelijk op risicofactoren. Er is minder aandacht voor beschermende factoren die daadwerkelijk kunnen voorkomen dat iemand radicaliseert. Beschermende factoren kunnen echter van grote waarde zijn, zowel in de vroege preventieve fasen als in fasen waarin al sprake is van niet-gewelddadige radicalisering. Onderzoek wijst uit dat het versterken van positieve factoren gemakkelijker is dan het verzachten van negatieve omstandigheden. Het versterken van beschermende factoren richt zich niet op tekortkomingen, maar investeert in de capaciteiten van het individu en zijn omgeving. Veerkracht blijkt hierbij een belangrijke rol te spelen, vaak opgevat als het vermogen van een individu om "terug te stuiten" na een traumatische gebeurtenis. In een review uit 2021 concluderen onderzoekers Stephens, Sieckelink en Boutellier dat het concept "veerkracht" een belangrijke basis vormt voor een gemeenschappelijk kader voor het voorkomen van polarisatie, radicalisering en extremisme, en dat veerkracht niet alleen op individueel niveau moet worden bekeken, maar ook op het niveau van sociale categorieën zoals familie, leeftijdsgenoten, buurt of gemeenschap.

Om wat voor soort interventies gaat het dan? Het vergroten van weerbaarheid gaat niet alleen over het individu, maar vereist ook aandacht voor de omgeving van het individu. Bovendien hebben interventies baat bij een langetermijnperspectief, omdat het tegengaan van radicalisering niet afhankelijk zou moeten zijn van het laatste nieuws (zoals terreurdaden). Het onderstaande model illustreert de context. Het individu, met zijn persoonlijke kenmerken en eigenschappen, vormt de kern.

Rondom het individu bevinden zich de risicofactoren voor radicalisering die samenhangen met de omgeving van het individu. Deze risicofactoren zijn grotendeels gebaseerd op het caleidoscopische model van Ranstorp uit 2016. De figuur maakt in één oogopslag duidelijk dat de betrokkenheid van professionals uit verschillende domeinen noodzakelijk is om beschermende programma's op te zetten.

Bron: Ranstorp, 2016.

In het jeugd domein zijn veel preventieactiviteiten nu gericht op het versterken van de weerbaarheid en weerstand van jongeren die mogelijk vatbaar zijn voor radicalisering. Deze aanpak wordt ook gekozen in de beleidsprioriteiten van de overheid. Veel beschermende programma's, gericht op het vergroten van weerbaarheid, richten zich op het voorkomen of neutraliseren van negatieve invloeden en gebeurtenissen, of op het ontwikkelen van betere copingmechanismen om hiermee om te gaan.

Interventies kunnen zich richten op het centraal stellen van het individu en/of het beïnvloeden van de context/omgeving waarin het individu opereert. In het hierboven beschreven model vertegenwoordigen de buitenste cirkels de thema's waarop beschermende programma's zich richten. Deze omvatten:

- **Democratisch onderwijs:** een genuanceerdere kijk op de wereld en de politiek leren ontwikkelen en actief burgerschap bevorderen.
- **Ideologische weerbaarheid,** met name digitale weerbaarheid tegen nepnieuws en complottheorieën.
- **"Eerste hulp" bij identiteitskwesaties,** inclusief religieus en ideologisch onderwijs. Jongeren begeleiden in hun zoektocht naar identiteit.
- **Gezinsondersteuning:** positieve gezinsrelaties bevorderen.
- **Zelfactualisatie:** het bevorderen van een sterker gevoel van eigenwaarde en persoonlijke agency.
- **Sociale vaardigheden en normen.**

Deze thema's komen grotendeels overeen met de beleidsprioriteiten van de regering om de weerbaarheid tegen radicalisering te versterken. De genoemde programma's zijn gericht op

bescherming tegen sociale vervreemding. Ze richten zich niet alleen op het voorkomen van schade, maar ook op het vergroten van de ontwikkelingskansen en weerbaarheid van individuen en gezinnen. Een van de belangrijkste terugkerende elementen in getuigenissen van voormalige radicalen is de waargenomen aanzienlijke groei binnen de radicale omgeving. Daarom is het belangrijk om jongeren een positief alternatief te bieden op het gebied van persoonlijke groei. Het sturen van maatschappelijke veerkracht vereist dat professionals alternatieve ruimtes creëren waar jongeren zich kunnen ontwikkelen.

De onderzoekers Cankor en Noor hebben in hun rapport uit 2021 de beoogde doelen en benaderingen geoperationaliseerd die binnen de zes typen beschermende programma's worden gebruikt:

Programma	Doel	Approach
Democratisch onderwijs	Jongeren tot onafhankelijke, kritische burgers maken (weerbaar tegen radicalisering)	<ul style="list-style-type: none"> – Jongeren een genuanceerdere kijk op de wereld en de politiek bijbrengen – Kennismaking met een diverse samenleving bevorderen – Actief burgerschap bevorderen
Ideologische weerbaarheid	Jongeren leren kritisch en onafhankelijk te denken en een realistisch wereldbeeld te ontwikkelen (weerbaar tegen ideologieën)	<ul style="list-style-type: none"> - Mediageletterdheid bevorderen - Jongeren aanmoedigen om boodschappen van anderen kritisch te bekijken en onderliggende bedoelingen te leren herkennen
“Eerste hulp” bij identiteitskwesties	Jongeren begeleiden in hun zoektocht naar identiteit	<ul style="list-style-type: none"> – Jongeren leren hun meervoudige identiteit vorm te geven
Gezinsondersteuning	Veerkrachtig opvoeden	<ul style="list-style-type: none"> - Direct: Ondersteunen en begeleiden van gezinnen - Indirect: Kinderen weerbaar maken tegen conflicterende normen en waarden, polarisatie, uitsluiting en radicale invloeden
Zelf-actualisatie	<ul style="list-style-type: none"> - Ontdekken wie je bent (talenten, kansen en mogelijkheden) - Persoonlijke groei (weerbaar tegen groepsdynamiek, ronselaars en 	<ul style="list-style-type: none"> - Eigenwaarde verhogen - De eigen religieuze identiteit versterken - Ontwikkeling van talent - Meer inzicht krijgen in kwaliteiten, mogelijkheden en kansen

	extremistische religieuze ideeën)	
Sociale vaardigheden en normen	Jongeren sociale kaders bieden (socialisatie)	<ul style="list-style-type: none"> - Jongeren leren trouw te blijven aan zichzelf zonder anderen schade te berokkenen - Leren over andere perspectieven

Er kunnen drie niveaus van veerkracht worden onderscheiden:

- Individuele veerkracht,
- Veerkracht binnen gemeenschappen,
- Maatschappelijke veerkracht.

Individuele veerkracht

Individuele veerkracht verwijst naar het proces, het vermogen of het resultaat van succesvolle aanpassing ondanks uitdagingen of bedreigende omstandigheden waarmee men wordt geconfronteerd. De literatuur presenteert verschillende initiatieven en suggesties voor samenwerkingsverbanden die zich richten op het vergroten van zelfvertrouwen, empathie, verantwoordelijkheid, meervoudige perspectieven, meervoudige waarden, morele betrokkenheid en/of (digitale) geletterdheid van individuen.

Veerkracht binnen gemeenschappen

Veerkracht binnen gemeenschappen kan worden beschreven als *"een proces waarin verschillende leden van een gemeenschap collectief aanpassingsvermogen ontwikkelen om een positieve weg in te slaan in negatieve omstandigheden"* (geciteerd en vertaald uit Norris et al., 2008, p. 131). Een belangrijke term in de literatuur over veerkracht van gemeenschappen is "collectieve effectiviteit": sociale cohesie gecombineerd met de bereidheid om actie te ondernemen namens de bredere gemeenschap.

Maatschappelijke veerkracht

Bij het ontwikkelen en versterken van maatschappelijke veerkracht zijn social bonding (sociale binding), social bridging (sociale overbrugging) en social linking (sociale koppeling) belangrijk. Het gaat hierbij om samenwerking tussen verschillende gemeenschappen, zoals jongerenwerk en onderwijs (sociale overbrugging). Het gaat ook om verbindingen met belangrijke stakeholders, zoals lokale, regionale en nationale overheidsinstellingen (sociale

koppeling). De onderzoekers Mutsaers en Demir beschrijven in hun publicatie van 2020 twee modellen: het "Netwerk Sociale Onrust en Maatschappelijke Spanningen" model en het Aarhus model. Deze modellen gaan uitgebreid in op de criteria voor sociale binding, sociale overbrugging en sociale verbinding. De modellen leggen veel nadruk op het leggen en onderhouden van verbindingen binnen instellingen en instanties (los van elkaar), tussen instellingen en instanties, en tussen deze instellingen, instanties en de samenleving als geheel, inclusief de overheid, etnische groepen, religieuze gemeenschappen en politieke activisten.

Effectieve elementen in beschermingsprogramma's

Werkende elementen kunnen worden omschreven als "de belangrijkste of meest succesvolle onderdelen van een interventie die ervoor zorgen dat de interventie het gewenste effect heeft," waardoor de interventie effectief wordt. De werkzame elementen zijn de kernelementen waardoor de interventie 'werkt' en de beoogde effecten teweegbrengt bij specifieke doelgroepen in een specifieke context (bijv. op school of in een buurthuis). Aangezien de werkelementen essentiële onderdelen van de interventie zijn voor het behalen van de doelen, dienen deze bij aanpassingen behouden te blijven. Ze zijn specifiek voor bepaalde (sub)doelen en (sub)doelgroepen van de interventie.

Volgens het rapport van Cankor en Noor uit 2021 kunnen er drie hoofdcategorieën inhoudelijke werkelementen worden onderscheiden:

1. **Interventies gericht op verzorgers:** Zorgverleners verwerven kennis van en inzicht in verschillende onderwerpen zoals stereotypen, discriminatie, uitsluiting, radicalisering en polarisatie, en de gevolgen en risico's die daarmee gepaard gaan. Ze krijgen ook inzicht in de adolescentiefase en verwerven pedagogische kennis. Het proces van het verwerven van kennis en begrip omvat ook het bewust worden van het eigen handelen, zoals bewustwording van de eigen opvoedingsfilosofie, opvoedingsgedrag en de invloed daarvan op de ontwikkeling van kinderen.
2. **Interventies gericht op verzorgers of jongeren:** Zorgverleners en jongeren leren vaardigheden zoals sociale vaardigheden, opvoedingsvaardigheden, communicatievaardigheden, maar ook effectief problemen oplossen, omgaan met situaties waarin sprake is van discriminatie, gebruik maken van steun uit hun (informele) netwerk en kritiek uiten op de maatschappij. Ook de ontwikkeling van kritisch denkvermogen wordt als vaardigheid meegenomen. Het aanleren, verfijnen en/of oefenen van vaardigheden komt in alle beschreven interventies aan bod.
3. **Interventies gericht op jongeren:** Werken aan zelfperceptie omvat aspecten als zelfvertrouwen, self-efficacy, zelfreflectie, zelfregulatie, toekomstperspectief, zelfdiscipline, zelfbewustzijn en contact maken met de eigen emoties en gevoelens.

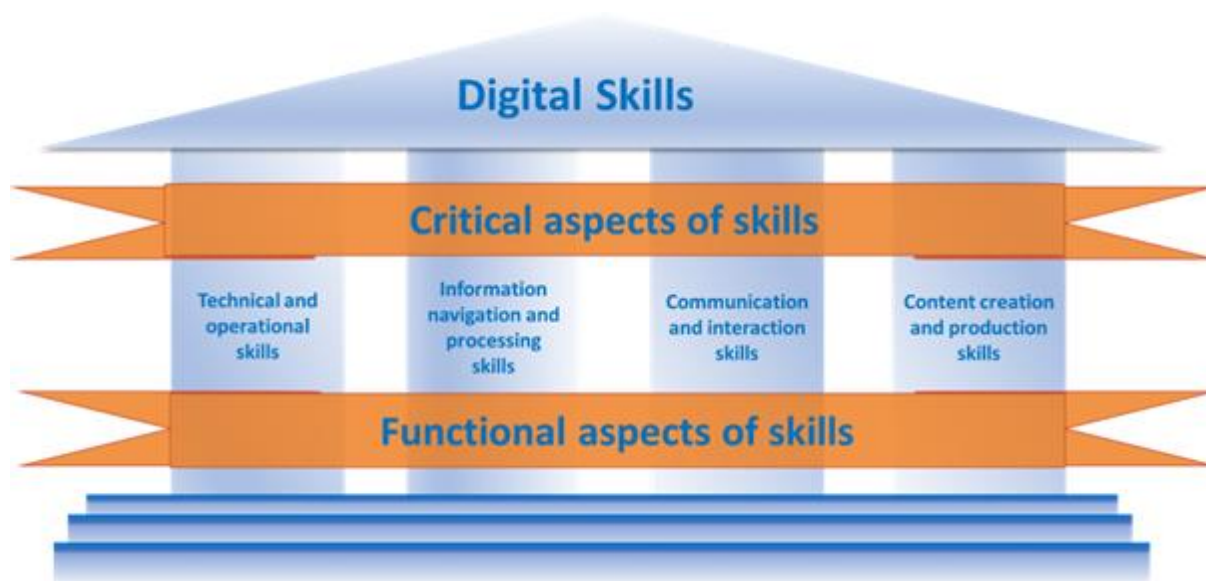
Binnen de inhoudelijke werkelementen kan verder onderscheid worden gemaakt tussen assets (vaardigheden) en resources (sociale netwerken/omgeving). Alle beschreven

interventies werken aan assets. Belangrijke assets zijn positieve identiteit, zelfvertrouwen, zelfregulatie en sociale vaardigheden. In sommige interventies wordt ook aandacht besteed aan hulpbronnen. Het aanboren van hulpbronnen uit de omgeving betekent bijvoorbeeld het taboe op hulp zoeken doorbreken, ouders in staat stellen (informele) netwerken rondom opvoeden op te bouwen en toegang te krijgen tot relevante instanties, en jongeren het belang van het hebben van een netwerk laten inzien. Naast inhoudelijke werkelementen komen ook methodologische werkelementen voor. De zes meest voorkomende methodologische werkelementen in de interventies zijn:

1. **Informatieoverdracht:** Verschillende methoden vergemakkelijken succesvolle kennisoverdracht, waaronder het gebruik van films (visueel materiaal kan een krachtig leermiddel zijn), discussies en dialogen waarin deelnemers kennis en ervaringen delen en van elkaar leren. Een gedeelde achtergrond en taal tussen de trainer en de deelnemers kan ook bijdragen aan een effectievere kennisoverdracht en communicatie.
2. **Rol van de trainer:** De rol van de trainer, coach, facilitator of debatleider is op verschillende manieren essentieel voor het succes van de interventie. De trainer zorgt voor een veilige leeromgeving en een sfeer van vertrouwen binnen het trainings- of begeleidingsproces. Trainers kunnen dienen als rolmodel voor jongeren en hebben een invloedrijke rol. Bij de meeste interventies is het belangrijk dat de trainer cultureel sensitief is. Bij sommige interventies deelt de trainer een vergelijkbare achtergrond en/of taal met de deelnemers. Onderzoek toont aan dat een gedeelde identiteit tussen de boodschapper en de ontvanger ertoe kan bijdragen dat informatie beter wordt onthouden en begrepen door de ontvangers, en dat de ontvangers een positievere houding hebben ten opzichte van de boodschapper.
3. **Oefenen en vaardigheden aanleren:** Het oefenen van vaardigheden kan verschillende vormen aannemen, zoals het spelen van een rollenspel met een trainingsacteur of co-deelnemer, het oefenen van specifiek gedrag tijdens de training waarbij de trainer correcties of hulp kan bieden, gedragsplanning, herhaling om informatie beter te onthouden en het geven van huiswerk.
4. **Groepsbenadering:** Door middel van groepsgesprekken, dialogen, debatten en discussies kunnen deelnemers inzichten delen en van elkaar leren. Het draagt ook bij aan het besef dat zij niet de enigen zijn die met bepaalde vraagstukken worstelen, en dat deelnemers steun van elkaar kunnen ervaren.
5. **Focus op de ervaring en kennis van de deelnemer:** Interactieve methoden waarmee deelnemers hun eigen ideeën en ervaringen kunnen delen, worden gebruikt om de ervaring en kennis van de deelnemer te prioriteren. Deze aanpak helpt de trainer om zich beter te verhouden tot de ervaringen van de deelnemers.

2.3 Identificator voor digitale vaardigheden

Tot voor kort waren er maar weinig instrumenten beschikbaar voor beleidsmakers, praktijkmensen en onderzoekers om het brede spectrum van digitale vaardigheden onder jongeren te beoordelen. Onderzoekers die aan het jongerenvaardighedenproject werken, hebben deze leemte opgevuld door een uniek, internationaal gevalideerd enquête-instrument van 31 items te ontwikkelen - de Youth Digital Skills Indicator (yDSI). De yDSI meet een combinatie van vaardigheden en kennis in vier verschillende domeinen - technische en operationele; informatienavigatie en -verwerking; communicatie en interactie; en contentcreatie en -productie, die functionele en kritische aspecten van digitale vaardigheden omvatten (zie figuur 1).

Figuur 1: De vier yDSI digitale vaardigheidsdomeinen met functionele en kritische aspecten

Voor alle vier dimensies moet een onderscheid worden gemaakt tussen het kunnen gebruiken van de functionaliteiten van informatie- en communicatietechnologieën (ICT) (functionele aspecten) en het begrijpen waarom ICT op bepaalde manieren is ontworpen en inhoud op bepaalde manieren wordt geproduceerd en het kunnen gebruiken van die kennis bij het beheren van interacties in en met digitale ruimten (kritische aspecten).

2.4 Hoe herken je foutieve informatie?

In het tijdperk van informatieovervloed kan het moeilijk zijn om foutieve informatie te herkennen en te ontsnappen aan mediabubbels. Je kunt echter verschillende bronnen en methoden gebruiken om te leren onjuiste informatie te herkennen en de blootstelling aan alternatieve standpunten te vergroten. In dit hoofdstuk presenteren we verschillende bronnen die je hierbij kunnen helpen. Onthoud echter dat geen enkele methode alle verkeerde informatie kan uitwissen of alle mediabubbels kan doorprikken. Je kunt alleen stappen zetten in de richting van een meer afgerond en onderlegd perspectief van de wereld door verschillende bronnen te integreren, proactief te zijn in het bevestigen van informatie en actief op zoek te gaan naar andere meningen.

Hulpmiddelen voor fact-checking

Fact-checking websites

Websites die de waarheidsgetrouwheid van beweringen, verklaringen en nieuwsberichten objectief evalueren, zoals [Snopes](#), [FactCheck.org](#), en [PolitiFact](#), spelen een essentiële rol in de strijd tegen desinformatie. Deze initiatieven kunnen onafhankelijk zijn of ingebed in de activiteiten van media- en nieuwsbedrijven. Zo biedt de Vlaamse website [factcheck.vlaanderen](#) onafhankelijke fact-checks over verschillende berichten met betrekking tot actualiteit, politiek en gezondheid. Sinds enkele jaren heeft de Vlaamse openbare omroep VRT een afdeling die zich specifiek bezighoudt met [fact-checking](#) in hun redactiekamer. In alle gevallen kunnen gebruikers de waarheidsgetrouwheid beoordelen van de inhoud die ze tegenkomen dankzij het strenge proces van de platforms voor het analyseren en verifiëren van informatie uit verschillende bronnen.

Websites die zich richten op het beoordelen van de waarheidsgetrouwheid van rapporten doen dit op een methodische manier. Om inhoud te verifiëren of te weerleggen, kijken ze naar gegevens, analyses, meningen van experts en officiële documentatie. Transparantie en verantwoording in het factcheckingproces worden gewaarborgd doordat de factcheckers zich houden aan strenge redactionele regels en principes van journalistieke ethiek. Ze kennen vaak cijfers of labels toe aan nieuwsartikelen of beweringen om hun geloofwaardigheid aan te tonen. *Waar*, *Onwaar*, *Misleidend*, *Gedeeltelijk Waar* en *Meestal Onwaar* zijn allemaal mogelijke labels voor deze beweringen. Artikelen en websites krijgen labels of badges die hun algemene betrouwbaarheid aangeven of de mate waarin ze op feiten zijn gecontroleerd.

Het ontcrachten van foutieve informatie en het aanbrengen van noodzakelijke correcties is een belangrijke dienst die wordt geleverd door websites die feiten controleren. Ze onderzoeken de gegevens en geven diepgaande verklaringen om onjuiste beweringen van politici, publieke persoonlijkheden en de media te weerleggen. Op een groot aantal websites zijn doorzoekbare databases met gecontroleerde beweringen beschikbaar. Met dit

hulpmiddel kunnen mensen snel betrouwbare informatie verkrijgen en de geldigheid van wijdverspreide beweringen controleren.

Organisaties die informatie verifiëren werken vaak samen en sluiten zich aan bij wereldwijde fact-checking netwerken. Deze samenwerking bevordert internationale standaarden voor factchecking door de uitwisseling van informatie en expertise aan te moedigen. De fact-checking gemeenschap krijgt een middel om elkaar ter verantwoording te roepen.

Browser extensies

NewsGuard en Media Bias/Fact zijn twee voorbeelden van browser add-ons die nieuwswebsites analyseren en beoordelen om consumenten te helpen bepalen welke ze moeten vertrouwen. Het doel van deze updates is om de kennis van de media te vergroten zodat mensen in staat worden gesteld om nieuws en websites kritisch te lezen. Deze add-ons rangschikken en analyseren nieuwsbronnen direct voor hun klanten. Deze add-on toont de geloofwaardigheid van de website of het artikel, de politieke vooringenomenheid en de geschiedenis van factchecking direct in de browser. Het geeft een snelle beoordeling van de geloofwaardigheid en mogelijke vooringenomenheid van de informatie.

De Media Bias/Fact-Checking add-on beoordeelt de betrouwbaarheid, objectiviteit, transparantie en redactionele vooringenomenheid van een nieuwsbron, naast andere criteria. Teams van experts voeren de evaluatie vaak uit door de geloofwaardigheid en waarheidsgetrouwheid van de beweringen van de bron te onderzoeken. Het moedigt openheid aan door mensen te informeren over eigendom, financiering en politieke invloed op verschillende nieuwsbronnen. Gebruikers zijn beter in staat om de betrouwbaarheid van de berichtgeving te beoordelen als ze zich bewust zijn van eventuele vooroordelen of belangenconflicten.

De Media Bias/Fact-Checking add-on classificeert nieuwsbronnen volgens hun waargenomen politieke spectrum. Ze kunnen zichzelf beschrijven als "links", "rechts", "midden" of een meer genuanceerde benadering gebruiken met een glijdende schaal. Gebruikers zijn beter in staat om hun eigen ideologische voorkeur te herkennen door het gebruik van deze labels. Sommige add-ons houden ook rekening met gegevens uit bronnen van derden die beweringen verifiëren. Ze wijzen erop of een nieuwsbron al eerder op feiten is gecontroleerd, ze geven aan welke beweringen zijn weerlegd of gevalideerd en ze geven links naar relevante organisaties die feiten controleren.

Omgekeerd afbeeldingen zoeken

Het omgekeerd zoeken naar afbeeldingen, zoals Google Reverse Image Search, is een waardevolle techniek die gebruikers in staat stelt om soortgelijke of gerelateerde afbeeldingen te vinden op basis van een bestaande afbeelding. Het nut ligt in het verifiëren

van de geloofwaardigheid, oorsprong of mogelijk misbruik van een afbeelding. Het proces omvat het vergelijken van de onderscheidende kenmerken, patronen en metadata van de afbeelding met een uitgebreide beeldbank. Omgekeerde beeldzoekmachines werken door de visuele kenmerken van een geüploade afbeelding te vergelijken met de kenmerken die al in het systeem zijn opgeslagen.

Prominente zoekmachines zoals Google en Bing bieden de mogelijkheid om omgekeerd afbeeldingen te zoeken, wat van onschatbare waarde is om onderscheid te maken tussen een originele afbeelding en een afbeelding die digitale wijzigingen heeft ondergaan. Met deze functie krijgen gebruikers inzicht in de gebruiksfrequentie van de afbeelding in verschillende contexten, waardoor de herkomst en mogelijke wijzigingen worden onthuld. Deze mogelijkheid speelt een cruciale rol bij het detecteren van de verspreiding van onjuiste informatie of frauduleuze afbeeldingen, wat uiteindelijk helpt bij het behouden van de authenticiteit en nauwkeurigheid van visuele inhoud online.

Omgekeerd zoeken naar afbeeldingen kan ook helpen bij het vinden van het origineel of kopieën met een hogere resolutie van een afbeelding met een lage resolutie of een gecomprimeerde afbeelding. Dit kan nuttig zijn voor een aantal toepassingen, waaronder grafisch ontwerp en onderzoek, maar ook voor het controleren van schending van auteursrechten en ongeautoriseerd gebruik van afbeeldingen.

De beperkingen van omgekeerd zoeken naar afbeeldingen mogen niet over het hoofd worden gezien. Afbeeldingsafmetingen, kwaliteit, bijsnijden en manipulatie hebben allemaal invloed op het eindproduct. Het kan moeilijk zijn om een exacte overeenkomst te vinden of een omgekeerde beeldzoekopdracht uit te voeren voor foto's die zeldzaam of ongewoon zijn of een laag internetprofiel hebben.

Hulpmiddelen voor verificatie van sociale media

Verificatiehulpmiddelen voor sociale media zijn gemaakt om gebruikers te helpen de enorme hoeveelheid inhoud op deze sites te doorzoeken en de betrouwbaarheid van de informatie die ze vinden te bepalen. Deze hulpmiddelen bieden gebruikers achtergrondinformatie en hulpmiddelen voor feitencontrole om de verspreiding van foutieve informatie tegen te gaan.

Facebook en Twitter hebben bijvoorbeeld initiatieven voor feitenchecking gelanceerd in samenwerking met non-profits. Bij deze initiatieven worden fact-checking markeringen aangebracht op materiaal dat controversieel of misleidend kan zijn. Gebruikers die gemarkeerde inhoud tegenkomen, kunnen het label vervolgens gebruiken als toegangspoort tot verdere lectuur voor fact-checking.

De waarheidsgetrouwheid van materiaal dat wordt geüpload op sociale media wordt vaak gecontroleerd door onafhankelijke fact-checking organisaties waarmee de platforms samenwerkingsverbanden zijn aangegaan. Door samen te werken kunnen factcheckers ervoor zorgen dat consumenten toegang hebben tot accurate informatie en goed onderzochte artikelen over een bepaald onderwerp. Gebruikers kunnen twijfelachtige inhoud

melden, die vervolgens wordt beoordeeld door moderatoren. Gebruikers kunnen de moderatoren van het platform waarschuwen voor twijfelachtige informatie, zodat deze op feiten kan worden gecontroleerd en kan worden gelabeld, naast andere mogelijke acties.

Om door gebruikers gemaakt materiaal te onderzoeken, maken bepaalde verificatiesystemen gebruik van AI en machine-learningtechnieken. Deze programma's analyseren metadata, gebruikersparticipatie en de omringende context om het potentieel voor desinformatie of manipulatie te bepalen. De legitimiteit en status van de bronnen die op sociale media worden geplaatst, kunnen worden gecontroleerd met behulp van de mogelijkheden die de verificatietools bieden. Ze kunnen de aangeboden URL's bekijken, zoeken naar vertrouwenssignalen en de resultaten vergelijken met die van betrouwbare fact-checking groepen en databases.

Hoe ben je mediawijs?

Mediawijs of mediageletterd zijn betekent de kennis, ervaring en kritische denkvaardigheden hebben om succesvol het complexe terrein van de hedendaagse media te betreden, weloverwogen keuzes te maken en op een integere manier deel te nemen aan het digitale tijdperk. Mediageletterdheid is het vermogen om informatiebronnen kritisch te evalueren en goed geïnformeerde keuzes te maken over wat te geloven en hoeveel te vertrouwen.

Onderricht zijn in de media begint met het beheersen van de basisprincipes van mediageletterdheid. Dit omvat het vermogen om media te consumeren, te verwerken en te produceren. Wie mediawijs is, is in staat om de waarheidsgetrouwheid en mogelijke vooroordelen van de informatie die hij ontvangt te beoordelen, omdat hij vertrouwd is met de methoden die gebruikt worden bij het maken van media, de verschillende mediatypen en de informatie die ze presenteren. Om mediawijs te zijn moet men in staat zijn om inhoud kritisch te evalueren. Om dit te doen is het nodig om sceptisch te zijn over de gegevens die worden aangeboden, open te staan voor nieuwe ideeën en bereid te zijn om informatie te zoeken uit verschillende geloofwaardige bronnen. Kritische denkers staan sceptisch tegenover niet-geverifieerde beweringen en nemen zelden iets zomaar aan.

Mensen die competent zijn in de media kunnen de betrouwbaarheid van hun bronnen beoordelen. Ze kijken naar de geloofwaardigheid, autoriteit en openheid van de bron en vergelijken de gegevens vervolgens met andere betrouwbare bronnen. Men kan een beter geïnformeerde beslissing nemen na het overwegen van de mogelijke vooroordelen of bedoelingen van de bron. Om beweringen te bevestigen, desinformatie te ontkrachten en een beter inzicht te krijgen in ingewikkelde onderwerpen, nemen ze deel aan fact-checking om de authenticiteit van materiaal te verifiëren.

Het herkennen van de mogelijke vooroordelen van verschillende media-aanbieders is een ander onderdeel van mediageletterdheid. Mensen met mediageletterdheid herkennen de mogelijkheid van vooringenomenheid in de media en streven naar een evenwichtig perspectief op een specifieke kwestie vanuit verschillende bronnen. Ze zijn zich ervan bewust dat vooringenomenheid kan worden gecommuniceerd door de selectie van verhalen, de omkadering van die verhalen, het taalgebruik en de afwezigheid van bepaalde meningen.

Mediawijs zijn betekent begrijpen hoe je veelvoorkomende vormen van mediamanipulatie kunt herkennen en vermijden. Het herkennen van valse beelden, emotionele oproepen, propaganda en clickbait-titels maakt hier allemaal deel van uit. Mensen die mediawijs zijn, zijn altijd op zoek naar pogingen om hen te manipuleren en stellen agressief de motivaties achter het materiaal dat ze ontvangen in vraag.

Tips om foutieve informatie beter te herkennen

Om vast te stellen of een stuk informatie betrouwbaar is of dat er sprake is van verkeerde of desinformatie, kunnen jongeren twee belangrijke acties ondernemen: bron-checking en fact-checking. Bronchecking betreft een onderzoek naar de bron van de informatie, zoals de website of het sociale media-account dat de informatie heeft gedeeld, maar ook naar de bron die de informatie mogelijk als eerste heeft gecreëerd.

Volgens de [Stanford History Education Group](#), is lateraal lezen een van de meest succesvolle strategieën om te controleren of de bron van online-informatie betrouwbaar is. Lateraal lezen betreft het verlaten van de website waar de informatie voor het eerst werd gevonden om te controleren of andere sites op dezelfde manier over hetzelfde gebeurtenis rapporteren. Wanneer andere betrouwbare bronnen dezelfde informatie delen, kan worden geconcludeerd dat de oorspronkelijke bron van de informatie ook betrouwbaar is. Om vast te stellen of een bron betrouwbaar is, kunnen bovendien de volgende vragen worden gesteld:

- Wie is de eigenaar, de instelling die de website/sociale-mediaprofiel beheert?
- Wie is de auteur van de tekst of social media post?
- Wat zijn hun motivaties? (financieel, politiek, sociaal, psychologisch)
- Welk publiek willen ze bereiken?
- Maken ze gebruik van geautomatiseerde technologieën (bijv. bots)?
- Willen ze misleiden?
- Willen ze schade berokkenen?

Naast het checken van de bron is fact-checking een strategie die gebruikt kan worden om te bepalen of een stuk informatie geloofwaardig is. Hoewel het nuttig is bij het beoordelen van de betrouwbaarheid van een bron, is lateraal lezen ook effectief gebleken bij het bepalen of het stuk informatie zelf correct is. Door na te gaan wat andere betrouwbare bronnen over hetzelfde gebeurtenis schrijven, kan men vaststellen in welke mate en op welke manieren het oorspronkelijke stuk informatie in overeenstemming is met deze andere berichten. Naast zijdelings lezen kunnen gebruikers de volgende elementen in overweging nemen bij het beoordelen van de geloofwaardigheid van een stuk informatie:

- Context rond de informatie/boodschap;
 - Kijk naar de lay-out en het ontwerp van de pagina
 - Controleer waar links naartoe leiden
 - Controleer wie de geïnterviewde/citeerde personen zijn
 - Controleer de data waarop gebeurtenissen plaatsvonden en wanneer de informatie werd gepubliceerd

- Controleer de locatie waar de informatie is gepubliceerd (bijv. geo-tagging van berichten op sociale media). Passen de locaties bij de gebeurtenis die wordt gerapporteerd?
- Taal;
 - Wat voor taal gebruikt de kop? Welke toon (bijv. clickbait, sensationeel vs. informatief).
 - Zijn spelling en grammatica correct?
 - Is de berichtgeving neutraal en informatief of geeft het een mening weer, is het overtuigend?
- Afbeeldingen: controleer de authenticiteit van beeldmateriaal;
 - Omgekeerd zoeken naar afbeeldingen (zoals eerder uitgelegd)
 - Achtergrondcontrole van de afbeelding (EXIF-gegevens)
 - Ziet het materiaal er betrouwbaar uit? Ziet het eruit alsof het gemanipuleerd is?
 - Wie wordt gecrediteerd? (bijv. copyright van afbeeldingen)
 - Kan het een deepfake/AI-gegenereerde afbeelding zijn? (meer over deepfakes en hoe ze te detecteren wordt besproken in hoofdstuk 3: technologie & tools)
 - Worden getallen/statistieken/grafieken correct weergegeven of zijn ze gemanipuleerd?

In de huidige informatieomgeving is het onvermijdelijk dat gebruikers foutieve informatie tegenkomen. Bij het ontdekken van mis- of desinformatie is het uiterst belangrijk om de juiste actie te ondernemen om de verdere verspreiding van foutieve informatie te voorkomen. Ten eerste, in het geval van foutieve informatie op sociale media, moeten gebruikers het bericht rapporteren met behulp van de verschillende functionaliteiten die worden aangeboden door platforms zoals Facebook en Twitter. Daarnaast is het belangrijk om te voorkomen dat de informatie met anderen wordt gedeeld, zelfs als dit is met het doel om een voorbeeld van mis- of desinformatie te delen. Ten slotte is het nuttig om anderen te waarschuwen voor het feit dat de informatie onjuist is.

Kerncompetenties van mediageletterdheid

In 2019 heeft de Broadcasting Authority of Ireland de Irish National Media Literacy Campaign gelanceerd, die een kader heeft ontwikkeld met drie kerncompetenties op het gebied van mediageletterdheid en de bijbehorende vaardigheidsindicatoren voor individuen:

- **Kerncompetentie 1:** Uitzendingen, digitale en andere media-inhoud en -diensten begrijpen en kritisch evalueren om geïnformeerde keuzes te maken en het mediagebruik zo goed mogelijk te beheren.
 - Verschillende soorten inhoud herkennen, zoals reclame, redactioneel, feit en opinie.
 - Begrijpen welke redactionele processen een rol spelen bij het produceren van verschillende soorten inhoud.

- Mediaboodschappen deconstrueren en beïnvloedende factoren herkennen, zoals stereotypering, vooringenomenheid, oneerlijk beeld, ongepaste inhoud of context, gebrek aan bewijs, enz.
 - De motivaties van de producent van de inhoud en de context waarin de inhoud wordt gepresenteerd analyseren en beoordelen.
 - Inhoud en diensten beoordelen op waarheidsgetrouwheid, betrouwbaarheid en prijs-kwaliteitverhouding.
 - Begrijpen welke regelgeving van toepassing is op media-inhoud en -diensten.
- **Kerncompetentie 2:** Op een veilige manier toegang krijgen tot en gebruik maken van uitzendingen en digitale media-inhoud en -diensten om de mogelijkheden te maximaliseren en de risico's te minimaliseren.
 - Effectief zoeken, vinden, navigeren en gebruikmaken van mediacontent en -diensten.
 - Geïnformeerde keuzes te maken over de waarde en bescherming van persoonlijke gegevens tijdens het gebruik van mediacontent en -diensten.
 - Op een veilige manier gebruik te maken van media-inhoud en -diensten, inclusief een weloverwogen gebruik van technische beveiligingsfuncties, het beperken van de toegang en het vermijden van ongepaste en mogelijk schadelijke inhoud.
 - Erkennen hoe de infrastructuur van het internet mediakeuzes, gedragspatronen en diversiteit van inhoud/meningen kan beïnvloeden.
 - Zich bewust zijn van de juridische en morele implicaties van het gebruik van media-inhoud en -diensten en technologie.
 - Op een veilige manier online handelen.
 - De potentiële voordelen en mogelijke risico's van opkomende technologie herkennen en begrijpen.
 - **Kerncompetentie 3:** Creëren en participeren, via media, op een verantwoordelijke, ethische en effectieve manier, in de creatieve, culturele en democratische aspecten van de samenleving.
 - Boodschappen construeren door tekst, afbeeldingen, audio en code te gebruiken.
 - Media-inhoud en -producten maken door tekst, afbeeldingen, audio, video en code te produceren.
 - Content creëren voor publiek gebruik (bijv. met behulp van creative commons licenties).
 - Content online publiceren, uploaden en delen.
 - Inhoud samenstellen en cureren.
 - Onderscheid maken tussen en selecteren van de meest effectieve diensten/platforms voor openbare en privécommunicatie.
 - Begrijpen en beheren hoe netwerken worden gevormd en functioneren.
 - Digitale rechten en verantwoordelijkheden kennen en respecteren..
 - Deelnemen aan online leermogelijkheden.
 - Persoonlijke meningen uiten en reageren op de meningen van anderen.

- Mogelijkheden vinden en creëren om deel te nemen aan de burgerlijke en culturele aspecten van de samenleving.
- Ongepast gedrag (beledigend gedrag/inhoud; ongepaste of potentieel schadelijke inhoud; negatieve stereotypering; oneerlijk beeld; vooroordelen; gebrek aan pluralisme; discriminerende inhoud; propaganda; haatzaaien) in alle media herkennen, beheren en op gepaste wijze aanvechten.

Educatieve hulpmiddelen

Er zijn ook verschillende educatieve tools ontwikkeld om leerkrachten te inspireren en te ondersteunen bij de ontwikkeling van kritische media- en informatievaardigheden bij hun leerlingen. In Vlaanderen is de [Edubox nepnieuws](#) een tool ontwikkeld door het Vlaams agentschap voor mediawijsheid, de Vlaamse openbare omroep, de Arteveldehogeschool en Imec. Stap voor stap en begeleid door video's van echte journalisten die extra uitleg geven, leren jongeren hoe ze valse informatie kunnen herkennen. In de VS heeft de Stanford History Education Group het succesvolle curriculum "[Civic Online Reasoning](#)" ontwikkeld. Dit leerplan biedt gratis lessen en beoordelingen die leerkrachten helpen om leerlingen te leren online informatie te evalueren. De lessen in het Civic Online Reasoning Curriculum zijn over het algemeen gericht op het beantwoorden van een van de volgende drie vragen: (1) Wie zit er achter de informatie? (2) Wat is het bewijs? (3) Wat zeggen andere bronnen?

Belangrijk is dat het onderwijzen van media- en informatievaardigheden zich niet beperkt tot het klaslokaal, maar ook online educatieve games omvat. In de afgelopen jaren zijn er verschillende games ontwikkeld waarin spelers de strategieën leren die producenten van valse informatie gebruiken om ze gemakkelijker te herkennen wanneer ze online met informatie worden geconfronteerd. Voorbeelden van dergelijke spellen zijn:

- Bad News Game (<https://www.getbadnews.com/books/english/>)
- Harmony Square (<https://harmonysquare.game/en>)
- Cat Park (<https://catpark.game/>)
- Go Viral! (<https://www.goviralgame.com/books/go-viral/>)
- Under Pressure (<https://www.getunderpressure.com/>)

2.5 Veranderingsagenten

In het dynamische landschap van de hedendaagse media, waarin de alomtegenwoordige invloed van desinformatie een belangrijke uitdaging vormt, is het noodzakelijk om de cruciale rol van de zogenaamde "veranderingsagenten" te erkennen. Veranderingsagenten zijn de katalysatoren van transformatie: capaciteitsopbouwers. Dit kunnen gezinnen zijn (via ouderlijke bemiddeling), opvoeders, journalisten en beleidsmakers/regelgevers. Deze veranderingsagenten kunnen samenwerken in nieuwe bestuursvormen die niet alleen formeel van bovenaf (instellingen) maar ook informeel van onderaf (netwerken) moeten komen. De ontwikkeling van fact-checking en nieuwsgelletterdheidsprogramma's laat nieuwe ruimtes zien die nieuwe samenwerkingsverbanden kunnen bevorderen. Burgers en journalisten moeten samenwerken in de strijd tegen informatiestoornissen door het leiden van fact-checking inspanningen.

Influencers kunnen grote invloed uitoefenen onder burgers en moeten bewust worden gemaakt van mogelijke beïnvloeding door bedrijven of overheden. Vooral als hun doelgroep jongeren zijn, is een professionele training of een codex waarnaar ze moeten handelen aan te bevelen.

Journalisten zijn zich ook meer bewust geworden van de noodzaak om meer openheid te tonen over de redactiekamer, hun kernactiviteiten, het nieuwsproductieproces, inclusief het controleren van bronnen en beweringen. Tegenwoordig verwacht het publiek meer communicatie dan alleen informatie.

Interventieprogramma's voor mediageletterdheid, het stimuleren van kritisch denken, een beter begrip van de medialogica, de rol van gegevens en algoritmen, zijn cruciale instrumenten om informatiestoornissen uit te pakken.

Er zijn ook systemische manieren om desinformatie tegen te gaan die kan leiden tot polarisatie en verdere ontwrichting in reeds door conflicten geteisterde samenlevingen: het creëren van een regelgevend kader of co-reguleringsinitiatieven samen met media-actoren, of de professionalisering van klachtencommissies met betrekking tot de werking van de media, raden voor journalistiek, enz.

In Europa worden de Digital Services Act en de European Media Freedom Act in 2024 van kracht. Het voorstel van de Digital Services Act biedt extra bescherming tegen de ongerechtvaardigde verwijdering door zeer grote online platforms (meer dan 45 miljoen gebruikers in de EU) van media-inhoud die volgens professionele normen is geproduceerd. De European Media Freedom Act zal de redactionele vrijheid van mediabedrijven versterken en hen beschermen tegen ongerechtvaardigde, disproportionele en discriminerende nationale maatregelen, waardoor het pluralisme van het Europese medialandschap wordt beschermd. Mediabedrijven zullen ook profiteren van een eerlijkere en transparantere toewijzing van overheidsuitgaven voor reclame.

Een overzicht van interventieprogramma's voor mediageletterdheid in het Verenigd Koninkrijk is te vinden op Ofcom-programma ['Making Sense of Media'](#):

Er worden twee nuttige bronnen genoemd in het document over de Ofcom toolkit:

- [Ofcom's Media Literacy Research Library](#)
- [Ofcom's Media Literacy Initiatives Library](#)

Een focus op EurOMo, de Euromedia Ownership Monitor.

Dit is een pilot uitgevoerd door de Euromedia Research Group, in opdracht van de Europese Commissie als onderdeel van het Europese Actieplan voor Democratie om in de Europese lidstaten te onderzoeken welke eigenaren de belangrijkste nieuwsmedia controleren, hoe hoog de mediaconcentratie is en hoe transparant de informatie hierover is. Het onderzoek is nu afgerond voor 15 lidstaten. EurOMo biedt een database en visualisatie van de verschillende mediaconcerns en hun onderliggende eigendomsstructuren en evalueert de transparantie van deze relaties, zowel naar burgers via toegankelijke bronnen, als naar regelgevers. Het biedt ook context voor dit bronmateriaal in de vorm van landenrapporten. Een derde component van EurOMo is een educatieve tool gericht op 16- tot 18-jarigen die het bewustzijn van het belang van transparantie rond media-eigendom en de mogelijke gevolgen voor media-inhoud vergroot. Nieuwsgeletterdheid is immers een cruciale vaardigheid voor jongeren.

Het uitgangspunt van EurOMo is het belang van een divers aanbod van informatie voor een gezonde democratie. Een gevarieerd aanbod van informatie betekent dat burgers worden blootgesteld aan een veelheid van standpunten die voor hen toegankelijk worden gemaakt, waardoor ze de kans krijgen om een geïnformeerde mening te vormen over maatschappelijke problemen zonder te worden ingekapseld door één perspectief. De bezorgdheid over mediaconcentratie en mediapluralisme en de zoektocht naar concrete maatregelen om pluralisme in Europa te beschermen heeft een lange geschiedenis. Precies 30 jaar geleden, eind 1992, bracht de Europese Commissie een Groenboek uit over pluralisme en mediaconcentratie. Een bindende tekst in de vorm van een richtlijn over harmonisatie op dit gebied bleef uit, ondanks verschillende raadplegingen door de Commissie. Deze mislukte poging tot een evenwichtige aanpak in de verschillende Europese mediamarkten toont de politieke gevoeligheden rond deze kwestie. Opeenvolgende uitbreidingen van de Europese Unie met Midden- en Oost-Europese landen, allemaal jonge mediamarkten met hun eigen kwetsbaarheden, hebben de haalbaarheid van een dergelijke evenwichtsoefening alleen maar kleiner gemaakt.

Nieuws en informatie zijn alomtegenwoordig, maar wat telt is het onderscheid kunnen maken tussen kwaliteit en pulp, tussen waarheidsgetrouw en 'nep'. De [educatieve toolkit van EurOMo](#) over media-eigendom onderstreept de behoefte aan transparantie hierover. De toolkit is al beschikbaar in negen talen.

Er is blijvend behoefte aan nauwlettend toezicht op de financierings- en eigendomsstructuren van nieuwsmedia als voorwaarde voor het evalueren van bestaand beleid en het effectief ontwikkelen van nieuw beleid. Zie daar, 30 jaar later, het cruciale

belang van het Actieplan voor Europese Democratie (2020) en de European Media Freedom Act (2022) als een versterkte, hernieuwde poging om mediapluralisme aan te moedigen en de controle op media-eigendom en -onafhankelijkheid te versterken.

Er zijn systemische manieren om desinformatie tegen te gaan die kan leiden tot polarisatie en verdere ontwrichting in reeds door conflicten geteisterde samenlevingen. Naast het creëren van een regelgevend kader, zijn co-reguleringsinitiatieven samen met media-actoren, de professionalisering van klachtencommissies over mediaprestaties, raden voor journalistiek, enz. nuttige trajecten. We verwijzen de lezer ook naar de wet op de digitale diensten.

2.6 Verwijzingen

- A toolkit for evaluating media literacy interventions. (2023, March 16). Ofcom.
<https://www.ofcom.org.uk/research-and-data/media-literacy-research/approach/evaluate/toolkit>
- Benkler, Y., Farris, R., & Roberts, H. (2018). *Network Propaganda: manipulation, disinformation, and radicalization in American politics*.
<https://library.oapen.org/bitstream/20.500.12657/28351/1/9780190923624.pdf>
- Bennett, W. L., & Livingston, S. (2018). The disinformation order: Disruptive communication and the decline of democratic institutions. *European Journal of Communication*, 33(2), 122–139. <https://doi.org/10.1177/0267323118760317>
- Benson, P. L., Mannes, M., Pittman, K., & Ferber, T. (2004). Youth development, developmental assets, and public policy. *Handbook of adolescent psychology*, 781–814. <https://doi.org/10.1002/9780471726746.ch25>
- Braddock, K. (2014). The utility of narratives for promoting radicalization: The case of the Animal Liberation Front. *Dynamics of Asymmetric Conflict*, 8(1), 38–59.
<https://doi.org/10.1080/17467586.2014.968794>
- Business.gov.nl. (2023). EU Digital Services Act (DSA) brings new rules for digital service providers. *business.gov.nl*.
https://business.gov.nl/amendment/digital-services-act-dsa/?gclid=CjwKCAjwp8OpBhAFEiwAG7NaEsrcAaR7SffDRd9jOerC4Z-PeUBz-aeaMOI4TLe3fzmtHW9Quy8IEBoCvoEQAvD_BwE
- Campelo, N., Oppetit, A., Neau, F., Cohen, D., & Bronsard, G. (2018). Who are the European youths willing to engage in radicalisation? A multidisciplinary review of their psychological and social profiles. *European Psychiatry*, 52, 1–14.
<https://doi.org/10.1016/j.eurpsy.2018.03.001>
- Cankor, E. & Noor, S. (2021). *Weerbare individuen, weerbare gemeenschappen. Een inventarisatie van interventies gericht op het versterken van weerbaarheid van individuen en gemeenschappen*. Utrecht: Movisie. From
<https://www.socialestabiliteit.nl/publicaties/rapporten/2021/04/22/rapport-weerbare-individuen-weerbare-gemeenschappen>
- Carr, A. (2015). The Handbook of Child and Adolescent Clinical Psychology. In *Routledge eBooks*. <https://doi.org/10.4324/9781315744230>
- Eldredge, L. K. B., Markham, C. M., Ruiters, R. A., Fernández, M. E., Kok, G., & Parcel, G. S. (2016). *Planning health promotion programs: an intervention mapping approach*. John Wiley & Sons.
- Euromedia Ownership Monitor. (2023, October 18). *Media literacy resources - Euromedia Ownership Monitor*. <https://media-ownership.eu/media-literacy-resources/>

- Frau-Meigs, D. (2022). How disinformation reshaped the relationship between journalism and media and information literacy (MIL): Old and new perspectives revisited, *Digital Journalism*, 10(5), 912-922, <https://doi.org/10.1080/21670811.2022.2081863>
- Helsper, E., & Schneider, L. (2021). *The yDSI – Measuring Young People’s Skills and Knowledge*. <https://yskills.eu/the-ydsi-measuring-young-peoples-digital-skills-and-knowledge/>
- Helsper, E.J., Schneider, L.S., van Deursen, A.J.A.M., & van Laar, E. (2020). *The youth Digital Skills Indicator: Report on the conceptualisation and development of the ySKILLS digital skills measure*. KU Leuven, Leuven: ySKILLS. <https://zenodo.org/record/4608010#.ZCr8AuxBwUY>
- Henretty, J. R., Levitt, H.M. (2010). The role of therapist self-disclosure in psychotherapy: A qualitative review. *Clinical Psychology Review*, 30(1), 63-77. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2009.09.004>
- Kruit, L. (2021). *Inzet van eigen ervaringen. Bij sociaal werk*. Noordhoff.
- Masten, A. S., Best, K. M., & Garmezy, N. (1990). Resilience and development: Contributions from the study of children who overcome adversity. *Development and psychopathology*, 2(4), 425-444. <https://doi.org/10.1017/S0954579400005812>
- Media literacy initiatives library*. (2023, March 16). Ofcom. <https://www.ofcom.org.uk/research-and-data/media-literacy-research/approach/evaluate/toolkit/initiatives-library>
- Media literacy research library*. (2023, March 16). Ofcom. <https://www.ofcom.org.uk/research-and-data/media-literacy-research/approach/evaluate/toolkit/research-library>
- Mulder, P. (2015). *McClelland Theory of Motivation*. Retrieved [insert date] from Toolshero: <https://www.toolshero.com/psychology/mcclelland-theory-of-motivation/>
- Mutsaers, P., & Demir, S. (2020). *Handen ineen voor meer veerkracht bij jongeren. Preventie van radicalisering en polarisatie: een literatuuronderzoek naar beleid, prioriteiten, programma’s en samenwerkingspartners*, Platform JEP. From <https://www.platformjep.nl/binaries/platformjep/documenten/publicaties/2020/04/20/handen-ineen-voor-meer-veerkracht/JEP+Handen+ineen-Veerkracht-DEF.pdf>.
- Norris, F. H., Stevens, S. P., Pfefferbaum, B., Wyche, K. F., & Pfefferbaum, R. L. (2008). Community resilience as a metaphor, theory, set of capacities, and strategy for disaster readiness. *American journal of community psychology*, 41, 127-150. <https://doi.org/10.1007/s10464-007-9156-6>
- Peeters P. & Westen K. (2021). *Behandelen met eigen ervaring. Onbewust bekwaam!?* SWP.

- Ranstorp, M. (2016). *The root causes of violent extremism*. Ran issue paper, 4 January 2016 Taken from Sieckelinck, S., & Gielen, A. J. (2018). *Protective and promotive factors building resilience against violent radicalisation*. Ran issue paper, April 2018 from https://home-affairs.ec.europa.eu/system/files_en?file=2020-09/ran_paper_protective_factors_042018_en.pdf
- Ruiz, C. D., & Nilsson, T. (2022). Disinformation and Echo Chambers: How disinformation circulates on social media through Identity-Driven controversies. *Journal of Public Policy & Marketing*, 42(1), 18–35. <https://doi.org/10.1177/07439156221103852>
- Russell, P. (2019) Be Media Smart: A National Media Literacy Campaign for Ireland. *Journal of Information Literacy*, 3(2), p. 272-275, ISSN 1750-5968. doi: <https://doi.org/10.11645/13.2.2715>.
- Scheffer, M. & Alphen, S. van (2021). *Praktische handvatten voor het inzetten van ervaringskennis*. www.ervaringskennisinzetten.nl
- Schnellbacher, J., & Leijssen, M. (2009). The Significance of Therapist Genuineness From the Client's Perspective. *Journal of Humanistic Psychology*, 49(2), 207–228. <https://doi.org/10.1177/002216780832360>
- Security, C. C. F. C. (2022, February 23). *How to identify misinformation, disinformation, and malinformation (ITSAP.00.300) - Canadian Centre for Cyber Security*. Canadian Centre for Cyber Security. <https://www.cyber.gc.ca/en/guidance/how-identify-misinformation-disinformation-and-malinformation-itsap00300>
- Sieckelinck, S., & Gielen, A. J. (2020). *Veerkracht bevorderen bij opgroeiende jongeren. Inzetten op beschermende factoren*. Platform JEP. Den Haag: Expertise-unit Sociale Stabiliteit, Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid. <https://www.platformjep.nl/documenten/publicaties/2020/02/03/veerkracht-bevorderen-bij-opgroeiende-jongeren>
- Sonneveld, J. (2022). *Benutten van ervaringskennis in het jongerenwerk. Literatuurverkenning*. Lectoraat Youth Spot, Hogeschool van Amsterdam.
- Stephens, W. O., Sieckelinck, S., & Boutellier, H. (2021). Preventing Violent Extremism: A Review of the Literature. *Studies in Conflict & Terrorism*, 44(4), 346–361. <https://doi.org/10.1080/1057610x.2018.1543144>
- The Poynter Institute. (n.d.). *International Fact-Checking Network - Poynter*. Poynter. <https://www.poynter.org/ifcn/>
- Van Wonderen, R. (2023). *Rechts-extremistische Radicalisering op Sociale Media Platformen*. Verwey-Jonker Instituut.
- Van Wonderen, R. (2023). *Richtlijn / onderbouwing Radicalisering*. Verwey-Jonker Instituut.

Van Wonderen, R. & Peeters, M. (2021). *Werken aan weerbaarheid tegen desinformatie en eenzijdige meningsvorming. Evaluatie lesprogramma Under Pressure*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut. https://www.verwey-jonker.nl/wp-content/uploads/2022/04/120550_Werken-aan-weerbaarheid-tegen-desinformatie-eenzijdige-meningsvorming.pdf.